
مفهوم علم در تمدن اسلامی و سیاست علمی دول مسلمان

دکتر محمد رضا شهیدی پاک

سرشناسه:	شهیدی پاک، محمدرضا
عنوان و پدید آورنده:	مفهوم علم در تمدن اسلامی و سیاست علمی دول مسلمان / محمدرضا شهیدی پاک
مشخصات نشر:	قم، سرای کتاب ۱۳۹۸
مشخصات ظاهری:	۲۵۰ صفحه
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۶۵۶۷-۷۶-۳
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
موضوع:	علم و دین
موضوع:	تمدن اسلامی
موضوع:	فرهنگ و تمدن اسلامی
رده بندی گنگو:	۱۳۹۸ ع ۸ ۹۳/د ۲۴۰/۳ BL
رده بندی دیربی:	۲۰۱/۵
شماره کتاب شناسی ملی:	۵۵۱۸۲۳۳

انتشارات سرای کتاب

۹۱۰/۷۱۷۱۸۷

شناسنامه

عنوان کتاب: مفهوم علم در تمدن اسلامی و سیاست علمی دول مسلمان
مؤلف: دکتر محمدرضا شهیدی پاک
ناشر: سرای کتاب
تیراژ: ۵۰۰ جلد
نوبت چاپ: چاپ اول / ۱۳۹۸
قیمت: ۴۰.۰۰۰ تومان

همه حقوق مادی و معنوی برای مؤلف محفوظ است

فهرست

- بخش اول: کلیات: مقدمه ۱۱
- بخش دوم: مفهوم علم و سیاست علمی دول در بخش شرقی تمدن اسلامی ۵۵
- بخش سوم: مفهوم علم و تمدن در بخش غربی جهان اسلام ۸۷
- بخش چهارم: مفهوم علم در تمدن اسلامی در اندلس ۱۱۳
- بخش پنجم: دور جدید علم و تمدن در عهد دولت حفصیان ۱۴۷
- بخش ششم: مفهوم علم و تمدن در مصر و شام قرون وسطی ۱۸۳
- بخش هفتم: فرهنگ و تمدن اسلامی در جزیره: انتقال فرهنگ و تمدن از دوره باستان به دوره اسلامی ۲۳۰
- بخش هشتم: مفهوم علم و تمدن علم و تمدن در عصر خوارزمشاهیان (۴۹۰-۶۲۸) سیاست علمی خوارزمشاه ۲۳۲
- بخش نهم: سیاست علمی و مفهوم علم و تمدن دوره خلافت عثمانی ۲۳۳
- بخش دهم: سیاست علمی و مفهوم علم و تمدن اسلامی دوره دول اسلامی در هند ۲۳۳

پیشگفتار: نگارش سند تعلیم به زبان قرآن: سند تعلیم علت ایجاد تمدن:

آیا قلم در دست دشمن است. قلم در تاریخ علم و تمدن در اختیار کسی است که سند تعلیم را در اختیار داشته است. مطالعه تمدن اسلامی نشان می‌دهد که حداقل چهار قرن از تاریخ علم جهانی، سند تعلیم را دانشمندان مسلمان و زبان عربی و به تعبیر جرج سارتن پیشوای مورخان علم، به زبان بین المللی قرآن می‌نوشته‌اند. سارتن در نهایت تحقیقات دوره مدرن در مورد تاریخ تمدن اسلامی است، این نوع از تاریخ‌نگاری و تحقیق در تمدن اسلامی از پدیده‌های مدرن در تاریخ‌نگاری اندیشه و تکنولوژی و هنر و علوم و معارف اسلامی و انسانی جوامع اسلامی در قرون وسطی است. براین مبنا عده‌ای تصور کردند، قلم در دست دشمن است، نخستین دپارتمان‌های تاریخ و تمدن و فرهنگ اسلامی و نخستین تحقیقات آکادمیک گسترده با تولید دایره‌المعارف اسلام و مقدمه بر تاریخ علم جرج سارتن در ابتدای قرن بیستم شروع شد و ده‌ها کتاب با عنوان فرهنگ و تمدن اسلامی در اروپا منتشر شد. تلاش برای شناخت تمدن و فرهنگ اسلامی اندکی پیش از رنسانس از مراکز نخستین شرق شناسی شروع شد و با مدرنیسم در بیشتر مراکز علمی کشورهای اروپایی گسترش پیدا کرد. مهمترین موضوع مدرنیسم انسان و تجلیات و پدیدارهای انسانی او مانند تمدن است. و در روند مدرنیسم پدیدار تمدن اسلامی در قرون وسطی نمادی از شکوفایی و تعالی انسان در بخشی از زمان و در پهنای بسیار وسیع قلمرو جوامع اسلامی از جنوب فرانسه تا جنوب شرقی چین در کانتون است. بعکس باید گفت تمدن اسلامی قلم‌ها را در شرق و غرب جهان در اختیار گرفت و مجامع آکادمیک در تاریخ‌نگاری تمدن اسلامی از یکدیگر سبقت گرفتند. تمدن اسلامی روح قرون وسطی و بخش زنده و کالبدی آن است. سند تعلیم در قرون وسطی در طی چند قرن متعلق به دانشمندان تمدن اسلامی است. مورخان علم مانند سارتن و دورانت و توین بی به آن اعتراف کرده‌اند. و بویژه سارتن در کتاب مقدمه‌ای بر تاریخ علم، چهار قرن از ادوار تاریخ علم بشر را به نام جابر از ۷۷۶ میلادی، رازی، مسعودی، بیهقی، خوارزمی، ابوالوفات خیام ۱۱۳۱ میلادی نامگذاری کرده است. مشخصه سند تعلیم در این چهار قرن تولید متون کلاسیک درسی و تکنولوژی و ارایه فرضیه‌ها و توسعه دانش تجربی مبتنی بر تجربه و تحقق مفهوم و فایده علوم مفید است. این چهار قرن سیاست علمی دول اسلامی و مفهوم علم در قرون وسطی را نشان داده است. از دوره باستان تا اکنون مدل‌های ذهنی بشر برای توصیف واقعیت ماده هیچ‌گاه یکسان نبوده است و با دو نظریه ایرانی تجزیه ناپذیری اتم (از هوشتانوس) که بوسیله دموکریت یونانی (۳۷۰ پ.م) در تبیین اتمی طبیعت به کار رفت و به نام او معروف شد. ارسطو از موافقان و افلاطون از مخالفان سرسخت او بودند. در دوره قرون وسطی مکاتب کلامی و فلسفی اسلامی و مسیحی و یهودی پیرو ارسطو اتم را انکار کردند. از اتم در کلام مسیحی و اسلامی با مفهوم جز لایتجزی یاد شده است و مکاتب مختلف آن بر اساس نظریه اتمی دسته‌بندی شدند.

تفکر در طبیعت در چهارچوب این نظریه همچنان استمرار داشت و در دوره مدرن با وسعت و عمق بسیار بیشتری آغاز شد، بویل و نیوتن در مقابل دالتون دو شکل تعبیر متفاوت از نظریه اتمی باستانی ارایه دادند. نگاه دوره مدرن به طبیعت با وجود دقت و عمق و وسعت و مشاهده با استفاده از ابزارهای دقیق در موارد متعدد متفاوت از یکدیگر است. شکل ذرات بنیادی جهان را در چند مدل از جمله، الگوی بور، رادفورد، تامسون، نگاه کرده است. مفهوم علم در تمدن اسلامی به شیوه‌های متمایز در علم باز می‌گردد که در ادوار شکوفایی علوم اسلامی با عناوین روش تجربی و تحقیق و مشاهده و آزمایشگاه از آن یاد شده است. در این شیوه دانشمندان مسلمان که با وجود میراث باستانی همه اختلافات متافیزیکی در تعریف اتم، در قرون وسطی مدل و الگوهایی در تفسیر اتم برای مطالعه طبیعت بدست دادند و نتایج کاربردی که از آن بدست آمد، پدیده تمدن اسلامی است. این نتایج در دوره مدرن بلافاصله در اروپا دنبال شد. پژوهش حاضر تمدن اسلامی را در شیوه و مفهوم علم و سیاست علمی دول معاصر شکوفایی تمدن بررسی کرده است. اول و آخر تمدن در ارایه مدل از اتم است که تمدن اسلامی در سند تعلیم آن جای کالبدی دارد.

در مدل باستانی و اسلامی اتم اجزای بی نهایت و بدون تجزیه و نامیرا و در جنبش مستمر در هستی است و پارادایم خلاف آن الگوی ارسطویی و بیان طوسی-لاوجود لوضعی لایتجزی بالاستقلال- و پیروان مکتب او متکلم و فیلسوف معاصر عقیده محققین حکما است. سه مدل پیشنهادی که در تصویر در دوره مدرن قرن هفدهم ارایه شده ترکیبی از دو نظریه است. جای تعجب از توین بی مرخ شهیر تمدن است که دسته بندی از ادوار تمدن بشر ارایه داد و داستان تمدن را به نگارش آورده است در نیمه قرن بیستم مبانی نظری سازمان کنترل انرژی هسته‌ای را ارایه داده است. او ضمن تاکید بر ماهیت آمریکایی - اروپایی تمدن اتمی معاصر، نگران انتقال این تمدن به سایر ملل است در حالی که او بهتر از هر کسی می‌داند که سند تعلیم تفسیر اتمی طبیعت در قرون وسطی اسلامی متعلق به دانشمندان مسلمانان است و بازگشت دوباره دانشمندان مسلمان به تفسیر و ارایه مدل‌های اتمی از طبیعت، نتیجه طبیعی حضور میراث اسلامی در سند تعلیم تفسیر طبیعت است که از قرون وسطی تا دوره مدرن و پس از آن استمرار داشته است و در حل اختلافات متافیزیکی این تفسیر کلام طوسی (۱۲۷۴ June ۱۶) دوست سال پیش از رنسانس اروپا بیان شده است و در مکتب او بوسیله قطب الدین شیرازی و سپس شیخ بهایی و ملاصدرا ذکر شده است و محققین حکما معاصر شیعه ایران بر همین دیدگاه خواجه است که قبول و تدقیق در آن باعث تکان ذهن بشر در تفسیر و تاویل اتم است. مابعد الطبیعه علم و تفسیر متافیزیکی مقدم بر خود علم است، و تعبیر خواجه نصیرالدین طوسی در تفسیر جسم که بوسیله ملاصدرا به تفصیل بیان شده است حسن ختام حل و فصل الخطاب نبرد متافیزیکی در مورد جوهر فرد است. تاکید بر استمرار این بحث در حوزه فلسفه و الهیات و جدا نکردن این دو

از هم و تحولات فلسفی و کلامی عهد صفویه در دست آوردهای کاربردی آن در شرق و غرب نتایج متفاوت به بار آورد. مسایلی که این جدایی را ایجاد کرد مانند جنگ‌های صلیبی و هجوم مغول و سلسله ویرانی‌هایی که در حوزه فکر دامنگیر تمدن اسلامی شد مانند مخالفت با مدل فلسفی ملاصدرا در دوره صفویه و جدا شدن متافیزیک این تمدن را در حد تعابیر متافیزیکی نگه داشت اما استمرار همین تفاسیر متافیزیکی در اروپا منجر به نتایج کاربردی شد. پژوهش حاضر بر محور بررسی سند تعلیم در تمدن اسلامی در قرون وسطی است و اشاره‌ای مختصر به سند تعلیم دوره مدرن و معاصر دارد که نویسندگان سند تعلیم قرون وسطی آیا امروز که غرب اجازه دسترسی کسی به سند تعلیم را نمی‌دهد، در سند تعلیم مدرن و معاصر جایگاهی دارند. فاصله واقعی و توهمی میان سند تعلیم جوامع اسلامی در قرون وسطی و جوامع اسلامی با سند تعلیم مدرن چه میزان است و چه نسبت کمی و کیفی بین سند تعلیم قرون وسطی و سند تعلیم مدرن و معاصر وجود دارد.

پنجم تیرماه ۱۳۹۸

۲۶ / ۶ / ۱۴۰۱ June

۲۶ June ۱۴۰۴ سالگرد درگذشت خواجه نصیرالدین طوسی

محمد رضا شهیدی پاک